

О. А. ГАВРИЛЕНКО

Олександр Анатолійович Гавриленко, доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри державно-правових дисциплін Харківського національного університету внутрішніх справ

НОВЕ ВИДАННЯ З ІСТОРІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПОКАРАННЯ В УКРАЇНІ*

Історія українського кримінального права є важливим напрямом сучасної історико-правової науки, актуальність якого полягає в доведенні безперервності боротьби суспільства та держави із злочинністю в усіх її проявах. Науковий інтерес до становлення й розвитку кримінального законодавства зумовлений також необхідністю проєкції досягнень і прорахунків минулих поколінь на сучасний стан правовідносин з метою комплексного аналізу та вирішення нагальних потреб сьогодення. Пізнання генезису правового регулювання кримінальної відповідальності в Україні дозволяє повно та всебічно вивчити правову культуру українського народу, його світоглядні установки, особливості менталітету та духовний генезис на певних історичних етапах розвитку українського суспільства.

У цьому контексті значної уваги заслуговує навчальний посібник професора кафедри історії держави, права та політико-правових учень Львівського національного університету імені Івана Франка І. Й. Бойка «Кримінальні покарання в Україні (IX–XX ст.)». Автор обрав відповідну тему для своєї роботи з огляду на те, що врахування сучасними правниками та законотворцями правових надбань українського народу в сфері кримінального права є однією з передумов здійснення подальшого реформування кримінального права в сучасній Україні (С. 8).

Історико-правові особливості цієї теми зумовили її структурну побудову, що полягає в поділі на шість внутрішньо узгоджених розділів, у яких послідовно висвітлюються: витоки становлення та розвитку інституту покарання на українських землях в дослов'янський період і період Давньоруської державності; інститут покарання у джерелах кримінального права на українських землях у складі Польського королівства, Великого князівства Литовського та Речі Посполитої; становлення та особливості розвитку інституту покарання у кримінальному праві Української козацької держави; інститут покарання на українських землях у складі Російської та Австрійської (Австро-Угорської) імперій.

У розділі I автор розкрив передумови зародження і розвитку інституту покарання у джерелах права перших державних утворень на території Північного Причорномор'я та Приазов'я (середина I тис. до н.е. – V ст. н.е.) і проаналізував становлення інституту покарання в кримінальному праві Київської Русі (IX–XII ст.). Особливої уваги заслуговує підрозділ 1.3 «Інститут покарання у джерелах права Галицько-Волинської держави (1199–1349 рр.)», де автор висвітлив маловідомі аспекти обраної ним теми (С. 51–57).

Другий розділ «Інститут покарання у джерелах кримінального права на українських землях у складі Польського королівства, Великого князівства Литовського та Речі Посполитої» є найбільшим за обсягом (120 сторінок) і відповідно найбільш цікавим і змістовним. Що й не викликає подиву, адже цей період історії українського права здавна перебуває у центрі наукових інтересів І. Й. Бойка, якому він також присвятив свою докторську дисертацію, дві монографії та низку інших наукових праць. Зокрема, у цьому розділі розглянуто інститут покарання на українських землях за правом Польського королівства та Великого князівства Литовського, а також утвореної внаслідок їх союзу в 1569 р. Речі Посполитої. Слушним видається рішення автора про включення в цей розділ також підрозділів про інститут покарання в українському звичаєвому праві та правових джерелах етнорелігійних громад національних меншин – вірмен, євреїв, циган, татар тощо.

У третьому розділі автор розглянув види злочинів і систему покарань у козацькому звичаєвому праві Запорозької Січі, а також інститут покарання у кримінальному праві Української козацької держави. Зокрема, характеризуючи систему покарань Гетьманщини, автор аналізує не тільки чинні в той час джерела кримінального права (Статут Великого князівства Литовського, Саксонське зерцало, Порядок Б. Гроїцького тощо), але й вдається до історико-правового аналізу кодифікаційних проєктів XVIII ст. – Прав, за якими судиться малоросійський народ 1743 р., Суду і розправи в правах малоросійських та ін.

Розділ 4 дозволяє читачеві більш глибоко порівняно з існуючою навчальною літературою пізнати розвиток системи покарань на українських землях за законодавствами Російської імперії, Австрії й Австро-Угорщини. Варто погодитися з автором у тому, що в що кримінальне законодавство Російської імперії пореформеного періоду, яке базувалося головним чином на «Уложенні про покарання кримінальні і виправні» 1845 р. і «Статуті про покарання, що накладаються мировими суддями» 1864 р., було репресивним і суворим, а складна система покарань утрудняла їх застосування на практиці (С. 287–288).

У п'ятому розділі «Інститут покарання у кримінальному законодавстві у період відродження Української державності (1917–1920)» автор висвітлює особливості правового регулювання кримінальної відповідальності в Українській Народній Республіці, Українській державі періоду Гетьманату та Західно-Українській Народній Республіці, які керувалися у своїй діяльності, насамперед, кримінальними законодавствами

відповідно Російської й Австро-Угорської імперій, пристосованими до тогочасних умов. Розкрито відмінності кримінально-правової політики Центральної Ради, гетьмана П. Скоропадського та Директорії.

Розділ 6 «Розвиток інституту покарання у кримінальному законодавстві Радянської України (1917–1991 рр.)» дає можливість ознайомитися з основними тенденціями розвитку кримінального законодавства в умовах тоталітарного режиму. Проаналізовано формування основ кримінального права в перші роки радянської влади в Україні, мету та систему покарань за кримінальними кодексами УСРР 1922 р. і 1927 р. Охарактеризовано кримінальне законодавство УРСР у роки радянсько-німецької війни 1941–1945 рр. і його розвиток у післявоєнний період. У підрозділі 6.6 автор розкриває мету й систему покарань за Кримінальним кодексом УРСР 1960 р., особливості їх застосування в радянський період (до 1991 р.) та в умовах незалежної України аж до прийняття Кримінального кодексу 2001 р.

Рецензований навчальний посібник є ґрунтовним, комплексним і системним, однак варто звернути увагу й на деяких побажаннях для автора, які б могли цю працю покращити. Автор назвав розділ 3 «Становлення та особливості інституту покарання у кримінальному праві Української козацької держави (середина XVI–XVIII ст.)», проте з його змісту випливає, що більш доцільною для нього назвою могла б бути «Становлення та особливості інституту покарання у кримінальному праві козацької доби (середина XVI–XVIII ст.)», адже у ньому присутній окремий підрозділ про Запорізьку Січ, яка формувалася ще до становлення Української козацької держави. Також суттєвими покращеннями цього навчального посібника могли би бути історико-правовий глосарій термінів про злочини та покарання, а також схеми та ілюстрації для кращого засвоєння відповідного матеріалу студентами юридичних спеціальностей.

Отже, автор зумів цікаво та зрозуміло викласти історико-правовий матеріал про історію кримінальних покарань в Україні, дотримавшись при цьому відповідного науково-методологічного рівня. Тому цей навчальний посібник буде корисним для студентів, аспірантів, викладачів, дослідників і загалом усіх, хто цікавиться питаннями історії українського права.

П. Ф. КУЛИНИЧ

Павло Федотович Кулинич, доктор юридичних наук, завідувач відділу проблем аграрного та земельного права Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України

ТРИ КИТИ ПРАВОВОГО СВІТУ АКАДЕМІКА В.І.СЕМЧИКА

У рамках відзначення 85-річного ювілею доктора юридичних наук, професора, члена-кореспондента НАН України, академіка Національної академії правових наук України, головного наукового співробітника Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України В. І. Семчика видавництво «Спринт-Сервіс» видало книгу, до якої ввійшли вибрані наукові праці вченого, написані ним протягом усього творчого життя. Крім того, книга містить перелік всіх наукових здобутків В. І. Семчика: хронологічний покажчик друкованих праць (С. 33–79) та прізвища науковців, які стали кандидатами і докторами юридичних наук під його науковим керівництвом (С. 28–32).

Читаючи книгу, приходиш висновку, що її автор – не просто науковець, а людина, наукова діяльність якої відображає історію становлення та розвитку права України протягом кількох різних соціально-економічних періодів: радянського періоду, періоду перебудови, періоду ринкової трансформації та формування сучасного соціально-економічного та правового ладу країни. Тематика та зміст публікацій В. І. Семчика свідчать, що він відчув пульс цих епох і відобразив у своїх численних наукових працях дух, суть, тенденції і концепти розвитку права як регулятора суспільних відносин.

Перші наукові публікації вченого присвячені актуальним питанням прообразу сучасного аграрного права – радянського колгоспного права. Проте найбільш значущого суспільного звучання наукова творчість В. І. Семчика набула в період горбачовської перебудови та початком реформування аграрних відносин. Саме в цей період з'явилися такі публікації вченого, як «Правові основи перебудови економічного механізму АПК» (1992), «Розвиток законодавства про господарську діяльність і власність в АПК України: загальні положення» (1998), «Особливості приватизації державного майна в АПК» (1998), «Проблеми розробки концепції аграрної політики України» (2003), «Проблеми гармонізації аграрного законодавства України та Європейського Союзу» (2005), «Теоретичні аспекти правового забезпечення інвестицій в аграрну сферу України» (2008) та інші. У своїх дослідженнях вчений намагався віднайти не лише правові шляхи безболісного для суспільства в цілому та селянства зокрема зламу радянської системи аграрного виробництва, що базувалася на методах адміністративного урядування, а й розробив теоретичні основи формування аграрного права нового типу, в якому на перше місце вийшов селянин-виробник сільськогосподарської продукції. Творчі напрацювання правознавця значною мірою визначили суть

© П. Ф. Кулинич, 2013

* Рецензія на кн.: Семчик В. І. Навчаючись, навчаю... Вибрані праці. До 85-річчя. – К.: Спринт-Сервіс. – 2012. – 596 с.